

Nr 22

Utlåtande i anledning av motioner angående förfarandet vid bodelning i anledning av hem- och äktenskapsskillnad.

I de likalydande motionerna I: 400 av fröken *Mattson* och herr *Björk* och II: 499 av herrar *Hugosson* och *Bergman* hemställs, »att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t begära prövning av förfarandet vid tvångsskifte i anledning av hem- eller äktenskapsskillnad i enlighet med vad i motionen anförts».

Motionerna har remissbehandlats.

Inledning

Bodelning är den förrättning, varigenom efter giftorättsgemenskapens upphörande makarnas giftorättsandelar bestämmes. Vid bodelningen skall vad som är stadgat om arvskiftes form, förordnande av särskild skiftesman samt dennes eller boutredningsmans befattning med skifte äga motsvarande tillämpning. Detta innebär följande. Vid bodelningen skall en skriftlig handling upprättas och underskrivas av makarna med vittnen. Om makarna inte kan enas om hur bodelningen skall genomföras, kan vardera maken begära hos rätten att skiftesman förordnas. Skiftesmannen skall själv bestämma om bodelningen, om enighet inte kan uppnås mellan makarna. Han skall upprätta en handling över bodelningen och denna skall ofördröjligen delges makarna. Make som är missnöjd med den av skiftesmannen verkställda bodelningen kan klandra den genom att väcka talan mot andra maken inom tre månader efter delgivningen av bodelningshandlingen. Eljest vinner bodelningen laga kraft.

Bodelningen är i Sverige — liksom i Finland — sålunda i första hand en privat förrättning. I Danmark och Norge däremot förutsättes i åtskilliga fall att bodelningsförrättningen försiggår under medverkan av offentlig myndighet, skiftesrätten.

I förevarande motioner föreslås som närmare framgår av redogörelsen nedan en övergång till det dansk-norska systemet. Denna fråga har tidigare diskuterats vid flera tillfällen, bl. a. av lagberedningen i 1932 års förslag till lag om boutredning och arvskifte (SOU 1932: 16). Beredningen anförde bl. a. följande.

Anförtror man, såsom i Danmark och Norge, boutredningen åt offentlig myndighet, blir tydligen på bästa sätt sørjt för att allt går riktigt till och *Bihang till riksdagens protokoll 1968. 9 saml. 1 avd. Nr 22*

att icke någon intressent obehörigen gynnas på de övrigas bekostnad. För borgenärernas rätt är denna ordning i hög grad betryggande, och mindre erfarna delägare riskera ej att få stå tillbaka för dem, som bättre förstå att tillvarataga sina intressen. Ett genomförande av det dansk-norska systemet här i Sverige skulle emellertid förutsätta omfattande organisatoriska nybildningar. Våra underrätter kunna icke vare sig i sin nuvarande gestalt eller efter den tilltänkta rättegångsreformens genomförande anses lämpade att handhava de uppgifter av övervägande administrativ och ekonomisk natur, varom här är fråga. Några andra för uppgiften väl lämpade samhällsorgan äga vi ej heller. Enligt beredningens mening skulle det också alltför mycket strida mot vårt folks vanor och åskådningssätt att härutinnan följa grannländernas exempel. I vårt land är befolkningen av ålder van att i frågor av denna art reda sig själv, och tanken att såsom regel lägga boutredningen i händerna på domstol eller annan offentlig myndighet skulle säkerligen ej mötas med förståelse. Icke utan fog kunde det befaras, att en sådan ordning komme att lida av bristande smidighet och bleve alltför kostsam. De gynnsamma erfarenheter, som i grannländerna vunnits särskilt såvitt angår avvecklingen av smärre dödsbon, kunna ej anföras såsom ett avgörande argument. Frånsett vissa olikheter i folklynnat, som äro av betydelse för såväl myndigheternas som allmänhetens inställning till en dylik ordning, saknas hos oss den fasta tradition, som i Danmark och Norge bär upp detta institut och som i våra dagar svårigen skulle kunna skapas. Det är nämligen att märka, att uppgiftens behöriga handhavande stundom förutsätter ingripanden från myndighetens sida, vilka kunna kännas ganska besvärande. Då det är uteslutet att kostnaderna för en organisation, som avser förmögenhetsförvaltning, skulle få stanna på det allmänna, måste de i en eller annan form läggas på intressenterna, vilket naturligtvis skulle öka allmänhetens betänkligheter emot den nya ordningen. Helt visst bleve det nödvändigt att åtminstone i mycket stor utsträckning medgiva delägarna valfrihet mellan privat och offentlig boutredning, och det kunde befaras, att den förra formen valdes i sådan omfattning, att det nya institutet därigenom undergrävdes.

Beredningen anser sig följaktligen ej böra föreslå en så genomgripande och kostsam nydaning, som bleve erforderlig, om man ville följa det dansk-norska exemplet.

En viss ändring av lagstiftningen om bodelning föreslås av familjerättskommittén (SOU 1964: 35) så till vida att enligt kommittén domstol i äktenskapsmål bör utan stämning kunna uppta frågor om grunderna för bodelning, när det finnes lämpligt. Kommittén anser det nämligen vara värdefullt att prejudicerande spörsmål kan prövas för sig utan att ett förfarande hos skiftesman först skall krävas, t. ex. när det redan från början står klart att särskild utredning kräves med vittnesförhör som inte kan ske inför skiftesman.

Motionerna

Till stöd för yrkandet anför motionärerna bl. a. följande.

Många parter har fri rättegång i familjemål och har ej förmåga att betala arvode till bodelningsförrättare och eventuellt juridiskt biträde vid bodelningsförhandlingarna trots att deras rätt eljest skulle komma att

eftersättas. Det arvode en bodelningsförrättare i exempelvis Göteborg betingar sig i dag vid en bodelning av *enklare slag* ligger omkring 500 kronor, dvs. 250 kronor av vardera parten. Skifteskostnaderna är emellertid oftast väsentligt högre. Härtill kommer eventuellt arvode till biträde vid förhandling.

Under de senaste åren har det visat sig allt svårare att rekrytera lämpliga bodelningsförrättare i de fall bodelningen gällt familjer med små tillgångar. Det har därför blivit allt vanligare att nämndemän, polismän, socialassistenter etc. förordnats som bodelningsförrättare av mindre domstolar i dylika fall. Detta har visat sig mindre lämpligt då tvisterna, även om de gäller bon med relativt små tillgångar, ofta är juridiskt komplicerade.

Reformerna på äktenskapsrättens område sker i nordiskt samarbete. När det gäller bestämmelserna om själva förfarandet vid bodelning råder en viktig skillnad mellan den danska och norska ordningen å ena sidan samt den svenska och finska å den andra sidan. De danska och norska reglerna förutsätter nämligen att bodelningsförrättningen i åtskilliga fall försiggår under medverkan av offentlig myndighet, skifteretten.

Enligt motionärernas förmenande skulle det vara i hög grad önskvärt att ett system liknande det danska och norska infördes i Sverige vid tvångskifte i anledning av hem- och äktenskapsskillnad. Den mindre bemedlade bör i samband härmed beredas möjlighet att inför skiftesrätt erhålla fri rättegång med biträde. Samtidigt som den mindre bemedlades rätt härigenom tillgodoses på ett tillfredsställande sätt blir det väl sörjt för att bodelningsförfarandet kommer att handläggas av juridiskt kompetent person.

Remissyttranden

Utskottet har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttranden över motionerna från justitiekanslern, hovrätten över Skåne och Blekinge samt hovrätten för Västra Sverige. Föreningen Sveriges härads-hövdingar och stadsdomare, Sveriges advokatsamfund samt Stockholms stads rättshjälpsanstalt har beretts tillfälle att yttra sig över motionerna.

Rättshjälpsanstalten anser liksom motionärerna att bodelningsförfarande inför skiftesrätt skulle kunna innebära en lösning av förevarande problem. En annan lösning är enligt anstalten att i lagen om fri rättegång införa bestämmelser om ersättning av allmänna medel åt skiftesmän. Även *övriga remissinstanser*, vilka ställer sig avvisande till tanken på ett system med skiftesrätter, diskuterar frågans lösning genom ändring av ersättnings-systemet.

Justitiekanslern anför följande:

Uppenbarligen utgör rättssäkerhetssynpunkter grunden till motionärernas framställning. Huruvida de olägenheter, som enligt motionärernas mening är förenade med systemet med bodelningsförrättare, kan anses allmänt förekommande synes tveksamt. För Stockholms del går rönen av systemet snarare i motsatt riktning. Till belysning härav vill jag återge följande uppgifter som jag inhämtat i saken från Stockholms rådhusrätt.

Erfarenheterna vid rådhusrätten är inte desamma som de motionärerna

anfört i fråga om rekryteringen av bodelningsförrättare. I Stockholm synes systemet med bouppteckning och bodelning, som förrättas av personer utom rätta, fungera i stort sett bra. Detta kan bl. a. utläsas av antalet mål angående klander av sådana förrättningar. Antalet var 1963 20, 1964 16, 1965 28, 1966 28 och 1967 20, vilket måste betraktas som synnerligen ringa i förhållande till stadens storlek. I de allra flesta målen har bodelningen klandrats, ej för att den sköts dåligt utan för att makarna varit oense om vem av dem som skulle ha makarnas lägenhet. På de fyra familjerättsavdelningarna har aldrig förelegat besvär med att anskaffa personer som vill åtaga sig uppdraget att förrätta bouppteckning och bodelning. Listor finns över villiga advokater som anmält sig, och den som så vill kan uppsöka rättshjälpsanstalten. Man har ej heller intryck av att det skulle vara särskilt dyra förrättningar och man vet, att i en del fall, där det inte funnits några tillgångar att tala om, har förrättningsmannen inte tagit något arvode.

Självfallet är uppgifterna från Stockholms rådhusrätt icke representativa för riket i dess helhet och de kan därför icke tagas till intäkt för att förhållandena överlag är likartade. Å andra sidan hänför sig uppgifterna till den största underrätten i landet och torde i betraktande därav böra tillmätas en viss betydelse i detta sammanhang.

I de fall där makarna har endast smärre tillgångar torde förhållandena vid bodelningen i allmänhet vara ganska okomplicerade. En förrättning torde därför icke behöva bli alltför kostsam eller kräva att förrättningsmannen är jurist. Å andra sidan är det givetvis icke uteslutet att det även för mindre bemedlade parter kan föreligga ett behov av att kunna anlita juridiskt skolade bodelningsförrättare. Det kan dock ifrågasättas om icke ett sådant behov kan tillgodoses inom ramen för nu gällande ordning, exempelvis genom att rättshjälpsanstalterna anlitas i större utsträckning än som nu sker eller genom att allmänna medel anvisas som möjliggör att, där sådana anstalter saknas, privatpraktiserande advokat kan anlitas för uppgiften utan kostnad för part. Det må också framhållas, att part vid klander av skifte kan erhålla fri rättegång i målet.

Härutöver må endast anföras att införande av ett system liknande det danska eller norska skulle innebära en avsevärd belastning för domstolarna och att tendensen under senare tid varit att i görligaste mån minska domstolarnas befattning med ärenden av ej direkt tvistig karaktär. Därtill kommer att en förändring i den föreslagna riktningen sannolikt skulle medföra en icke oväsentlig kostnadsökning för statsverket.

Hovrätten över Skåne och Blekinge anför:

Motionärerna anser det vara i hög grad önskvärt att i Sverige införas ett system för bodelning liknande det danska och norska, enligt vilket bodelning i åtskilliga fall försiggår under medverkan av offentlig myndighet, skifteretten. Två skäl åberopas, det ena att det därigenom blir väl sörjt för att bodelning kommer att handläggas av juridiskt kompetent person och det andra att den mindre bemedlade kan inför skiftesrätt få fri rättegång med biträde.

Det förra av dessa skäl ger anledning erinra om att skillnaden på denna punkt mellan dansk och norsk rätt å ena sidan och svensk rätt å andra sidan uppmärksammades vid giftermålsbalkens tillkomst utan att då ge anledning till några överväganden att frånga det hos oss rådande systemet (lagberedningens förslag till giftermålsbalk m. m. sid. 364). Mera ingående behandlades frågan i lagberedningens förslag till lag om boutredning och

arvskifte m. m. (SOU 1932:16 sid. 67—72, 78—83). De synpunkter som anfördes vid detta senare tillfälle är av betydelse i detta sammanhang, eftersom bodelningens form i stort sett måste vara densamma, oavsett om boet upplöses på grund av makes död eller på grund av skillnad i båda makarnas livstid. Lagberedningen lämnade en utförlig redogörelse för främmande rätt och framhöll att de hos oss gällande reglerna framför allt beträffande boutredningens handhavande var oklara, ofullständiga och i sak otillfredsställande. Skilda vägar för reformarbetet diskuterades i belysning av de lärdomar som kunde hämtas från främmande rättssystem. Lagberedningen framhöll att, om man såsom i Danmark och Norge anförtror boutredningen åt offentlig myndighet, det tydligen blir på bästa sätt sört för att allt går riktigt till och att icke någon intressent obehörigen gynnas på de övrigas bekostnad. För borgenärernas rätt är denna ordning i hög grad betryggande, och mindre erfarna delägare riskerar ej att få stå tillbaka för den som bättre förstår att tillvarataga sina intressen. Lagberedningen ansåg emellertid att ett genomförande av det dansk-norska systemet här i Sverige skulle förutsätta omfattande organisatoriska nybildningar och att det även alltför mycket skulle strida mot vårt folks vanor och åskådningssätt. Icke utan fog kunde det befaras att en sådan ordning komme att lida av bristande smidighet och bleve alltför kostsam. Lagberedningen ansåg sig icke böra föreslå en så genomgripande och kostsam nyordning. I stället valdes andra utvägar att komma till rätta med rådande missförhållanden, i huvudsak införandet av möjligheten att överlämna boutredningen till en av domstol utsedd boutredningsman. I anslutning därtill upptogs även regler om att domstol på begäran av delägare kunde förordna skiftesman att förrätta arvskifte. Samma regler gjordes tillämpliga för det fall då bodelning skulle förrättas, vare sig på grund av makes död eller i anledning av boskillnad, äktenskaps återgång, hemskillnad efter äktenskapsskillnad (13 kap. giftermålsbalken).

Hovrätten anser att de överväganden som sålunda förekom vid tillkomsten av giftermålsbalken och lagen om boutredning och arvskifte, och särskilt de skäl som lagberedningen vid det senare tillfället anförde mot en övergång till det dansk-norska systemet, alltjämt är giltiga. Det finns i vårt land icke någon tradition för att en bodelning skulle direkt handhavas av domstolen. Det har knappast varit vanligt att ens därtill anlita advokat, annat än då boet omfattat större förmögenhet, affärsrörelse eller dylikt. I stor omfattning har sedan gammalt bouppteckningar, boutredningar, bodelningar och arvskiften handhafs av nämndemän, polismän, banktjänstemän och andra »pappersdragare» som ofta har saknat juridisk utbildning men likväl förvärvat stor praktisk erfarenhet. På senare tid har det blivit alltmer vanligt att banker och sparbanker tillhandagår allmänheten med dylika ärenden genom sina notariatavdelningar. I viss omfattning har också numera den fria rättshjälpen på allmän bekostnad vidgat möjligheterna att få biträde av advokat. Domstolens roll begränsar sig till att i tämligen sällsynta fall handlägga mål föranledda av att en delägare icke nöjer sig med den förrättade bodelningen och därför väcker talan mot de övriga. Fördelarna med det system som vi har hos oss är enligt hovrättens mening att det ger goda möjligheter att anpassa åtgärdernas omfattning till vad saken kan vara värd och att det därför på det hela taget ställer sig billigt. Det nödgar inte delägarna att vidtaga onödigt dyrbara åtgärder för utredning och delning av boet. Om de blott är överens kan de ordna sina förhållanden utan större omgång och till en ringa kostnad. Det nuvarande

systemet motsvarar i allt väsentligt behovet, och hovrätten kan sålunda icke finna att en övergång till det dansk-norska systemet är behövligt för att vinna en mera kompetent handläggning av bodelningar.

I fråga om kostnaderna bör observeras att i Danmark och Norge utgår särskilda avgifter för skifterettens behandling av ärendena, och det lär knappast vara tänkbart att motsvarande system skulle kunna införas hos oss utan avgifter som i stort sett täcker det allmännas kostnader. Det skulle då säkerligen inte bli billigare än för närvarande. Motionärerna synes emellertid mena att man med förslaget skulle nå en anknytning till lagen om fri rättegång och på denna väg kunna bereda mindre bemedlade en kostnadsfri bodelning. Hovrätten vill framhålla att detta inte är något skäl att ändra systemet för handläggningen av bodelningar. Det är endast ett skäl för att ändra reglerna för fri rättshjälp.

Enligt vad hovrätten inhämtat har Malmö stad åtagit sig att bereda mindre bemedlade fri bodelning. Det tillgår därvid så att den utsedde bodelningsförrättaren beviljar denna form av rättshjälp, om de ekonomiska förutsättningarna föreligger. Beslutet avfattas på särskilt formulär och på grundval av detta utbetalar staden den på parten belöpande delen i förrättningsarvodet. Enligt uppgift har detta åtagande från stadens sida i hög grad underlättat genomförandet av bodelningar. Vissa svårigheter kvarstår dock i sådana fall då endast den ena parten anses kunna få denna rättshjälp, medan den andra parten på grund av sin arbetsinkomst anses utesluten därifrån.

Hovrätten har icke gjort någon ytterligare utredning hur det i liknande fall förfäres på andra orter. Men hovrätten anser sig kunna utgå från att någon motsvarande form av rättshjälp förekommer även på andra platser än i Malmö. Det bör dock framhållas att i fråga om den fria rättshjälpens förhållandena är mycket skiftande i olika delar av landet. Enhetliga regler saknas och åtgärderna är beroende på kommunala eller landstingskommunala initiativ — bortsett från Tornedalen där en statlig rättshjälpsanstalt finnes. I fråga om rättshjälp i rättegång har flera utredningar gjorts (SOU 1958:40, 1965:13). Dessa har dock icke lett till att förslag framlagts för riksdagen. Hovrätten kan väl hålla med om att det i fråga om rättshjälp och rättegångshjälp finns goda skäl för reformer. Det gäller dock härvid frågor av större omfattning än den mera isolerade kostnadsfråga som behandlas i motionerna. Det må väl vara behjärtansvärt att bereda mindre bemedlade fri bodelning. Det är dock vanskligt att, annat än i ett större sammanhang, bedöma om en överflyttning av denna kostnad på den statligt bekostade fria rättegången är den lämpligaste åtgärden.

Hovrätten vill slutligen erinra om att en sakkunnig har tillkallats enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande för att från svensk sida följa arbetet i en dansk kommitté, vilken har till uppgift att arbeta på en revision av den i Danmark gällande skifteslagstiftningen. Den sakkunnige har, jämte sina nordiska kolleger, även i uppdrag att överväga huruvida anledning föreligger att föreslå ändringar i den i de övriga länderna gällande lagstiftningen (riksdagsberättelsen år 1968 Ju 38, jämför angående direktiven år 1965: I Ju 62).

Hovrätten för Västra Sverige anför:

Hovrätten finner anledning för närvarande icke föreligga att ändra själva förfarandet vid bodelning och arvsskifte. Flertalet frågor som

hänger samman med dessa förrättningar är föga ägnade för domstolsmässig prövning. Förfarandet inför skiftesman ger större utrymme för lämpliga uppgörelser mellan intressenterna, drager mindre kostnader och är snabbare än ett förfarande inför domstol.

Hovrätten är emellertid ense med motionärerna om att många av de problem som uppkommer vid bodelning och arvskifte är av så komplicerad natur att de kräver juridiskt utbildade skiftesmän, och stundom jämväl juridiskt biträde åt parterna vid förrättningen.

Bortsett från de svårigheter tillämpningen av 13 kap. GB kan medföra må här blott erinras om de förmodligen allt vanligare frågorna om tillämpning av utländsk lag. Det förtjänar jämväl framhållas, att om familjerättskommitténs förslag genomföres i oförändrat skick, kommer detta att medföra en betydande komplicerad av bodelningsreglerna och skiftesmännen kommer dessutom att anförtros många känsliga skälighetsavgöranden.

Mindre bemedlade personer kan emellertid för närvarande endast i viss begränsad omfattning få kostnadsfritt biträde med bodelningar och skiften. Detta kan ske antingen genom jurist som är anställd vid rättshjälpsanstalt eller genom anlåtande av advokat eller biträdande jurist hos advokat i den mån denne enligt det s. k. jämtlandssystemet kan få ersättning av lands ting för att vara skiftesman eller biträde åt part inför skiftesman. Rätts hjälpsjuristerna på orten kan emellertid vara förhindrade att vara skiftesmän, enär någon av dem biträtt en av parterna i äktenskapsmål, som föregått bodelningen. Det kan å mindre orter också vara svårt att finna ojävig jurist, som är ersättningsberättigad enligt jämtlandssystemet. Det är därför förvisso önskvärt, att åtgärder vidtages så att rätten till ersättning av allmänna medel, därest intressenternas ekonomiska förhållanden påkallar detta, generellt kan beviljas alla skiftesmän som utsetts av rätten, vare sig dessa är jurister eller eljest särskilt kvalificerade personer samt, måhända också, efter särskild prövning av rätten, biträden åt parter vid förrättning varom här är fråga. Detta bör rimligtvis gälla såväl vid bodelning i anledning av boskillnad, äktenskaps återgång, hemskillnad, äktenskapsskillnad eller ena makens död som vid arvskifte.

Föreningen Sveriges häradsövdingar och stadsdomare uttalar följande:

Före 1934 gällde att rätten skulle föreskriva plats och tid för skifte, om delägarna icke kunde komma överens därom. Kunde uppgörelse då icke träffas var enda utvägen, att delägare efter stämning utverkade dom å sättet och grunderna för skiftet. Denna ordning ansågs förenad med stora olägenheter och nu gällande bestämmelser tillkom för att avhjälpa dessa. Skiftets rättsliga natur av ett avtal mellan delägarna är fastslagen i 23 kap. 1 § ärvdabalken. Föreningen anser icke skäl finnas att beträffande bodelning och arvskifte efter endera makens död överväga annan ordning än den gällande. Att för tvångsskifte efter hemskillnad eller äktenskapsskillnad införa bestämmelser, som skiljer sig från vad som annars gäller vid familjerättsliga skiften synes icke kunna motiveras. Familjerättskommittén, som bedrivit sitt arbete i samråd med representanter för övriga nordiska länder, har i sitt betänkande Äktenskapsrätt II (SOU 1964: 35) ej heller ifrågasatt eller ens diskuterat något närmande till dansk och norsk lag i detta avseende. Föreningen erinrar om, att skifterettens medverkan är obligatorisk vid alla familjerättsliga skiften, något som är främmande för svensk rättsuppfattning i fråga om skiftets natur. På grund av det sagda avstyrker

föreningen bifall till motionen. De olägenheter av främst ekonomisk art, som påtalas, torde kunna botas på andra vägar t. ex. genom att utsträcka möjligheten till fri rättshjälp.

Styrelsen för Sveriges advokatsamfund anför:

I motionen har med rätta framhållits att en bodelning innefattar komplicerade juridiska problem, vilkas lösande är av stor betydelse för makarna, samt att så kan vara fallet även när det gäller bon med relativt små tillgångar. Genom tillkomsten av 1959 års lag med särskilda bestämmelser om makars gemensamma bostad har en av rätten förordnad bodelningsförrättare fått vidgade funktioner. Han har sålunda bl. a. att behandla och — vid bristande enighet mellan makarna — själv besluta i den ofta tvistiga frågan, vilkendera maken som bör tilläggas hyresrätten till en för makarnas gemensamma räkning förhyrd bostadslägenhet. Det är därför, såsom ock framhållits i motionerna, uppenbart att makarna ofta behöver anlita juridiskt biträde i bodelningsfrågan. I regel gäller detta båda makarna. Självklart är också att man i princip måste kräva att bodelningsförrättaren skall vara juridiskt utbildad och väl förtrogen med behandlingen av sådana problem som brukar aktualiseras vid bodelningar.

Vad nu sagts innebär emellertid också att kostnaderna för bodelningsförfarandet och för anlitan av juridiskt biträde därvid kan bli förhållandevis betydande. Allt efter sakens beskaffenhet varierar kostnaderna från fall till fall. Är det fråga om ett omfattande bo med komplicerade förhållanden, kan kostnaderna uppgå till ganska avsevärt belopp. Är boet ringa och förhållandena okomplicerade, kan kostnaderna hållas låga. Anledning finns emellertid att särskilt beakta de fall där visserligen tillgångarna är små men förhållandena ändå komplicerade, svårutredda och svårbedömbara.

Är makarna — eller åtminstone en av dem — välsituerade, vållar kostnadsfrågan inte särskilda bekymmer. Annorlunda blir läget, när makarna är mindre bemedlade eller i allt fall mindre välsituerade. Det kan då vara svårt — stundom omöjligt — för dem att betala ett skäligt arvode till bodelningsförrättare och till anlitat juridiskt biträde.

Såsom nämnts i motionerna söker man på vissa håll lösa svårigheterna genom att till bodelningsförrättare förordna personer utan erforderliga juridiska kvalifikationer, nämndemän, polismän, socialvårdare m. fl. Motionärerna har framhållit att detta visat sig mindre lämpligt, och styrelsen kan vitsorda riktigheten av detta omdöme. Bristande sakkunskap hos bodelningsförrättaren kan lätt vålla rättsförluster för makarna eller endera av dem och föranleda komplikationer i förhållande till makes borgenärer. Är bodelningsförrättaren osakkunnig, minskar detta inte makarnas behov av juridiskt biträde, snarare tvärtom. Det kan bli nödvändigt att hos domstol klandra en av okvalificerad bodelningsförrättare gjord bodelning, med ökade kostnader som följd. Den ifrågavarande »lösningen» av problemet innebär därför i verkligheten endast en skenlösning, för vilken intet annat motiv kan anföras än en i och för sig förklarlig önskan att söka hålla kostnaderna nere, ett resultat som dock ingalunda alltid ernås. Man bör inte blunda för realiteterna utan angripa problemet från den sakligt riktiga utgångspunkten att en bodelning, bortsett från de mest okomplicerade fallen, är en sak, vars ombesörjande kräver juridisk sakkunskap och erfarenhet.

En för ställningstagandet till motionerna mycket betydelsefull fråga är,

hur det för närvarande är sörjt för att mindre bemedlade makar skall få möjlighet att anlita juridiskt biträde vid bodelningar och att få bodelningsärendet handlagt av en kvalificerad bodelningsförrättare.

I detta avseende är först att nämna att lagen om fri rättegång till en viss grad bereder mindre bemedlade makar möjligheter till juridiskt biträde även i bodelningsfrågor. Det är nämligen fast domstolspraxis att i mål om hemskillnad eller äktenskapsskillnad tillerkänna ett enligt lagen om fri rättegång förordnat rättegångsbiträde ersättning av allmänna medel jämväl för det arbete han nedlagt på frågan om bodelning mellan makarna, förutsatt att sistnämnda fråga haft omedelbart samband med och betydelse i rättegången. Den praktiskt viktigaste konsekvensen av denna princip tillämpning framträder i de talrika fall då advokaternas arbete för makarna leder till att dessa slutligen enas om skilsmässan och om villkoren för densamma. I så fall intages i avtalet regelmässigt bestämmelser om hur bodelningen skall ske. Den advokat som enligt lagen om fri rättegång förordnats till biträde åt make får av allmänna medel ersättning för allt sitt arbete, däri inbegripet arbetet med bodelningsfrågan. Själva bodelningen innebär, då makarna enas om hur bodelningen skall ske, endast ett senare, formellt verkställande av vad som redan avtalats och föranleder ringa kostnad, om ens någon.

Lagen om fri rättegång innebär emellertid endast en partiell lösning av den fråga som avhandlas i motionerna. Kvar står alla de — likaledes talrika — fall då makarna inte kunnat enas, utan bodelningsfrågan alltjämt är olöst, då dom i hemskillnads- eller äktenskapsskillnadsmålet meddelas. När det gäller kostnaderna för bodelning i dessa fall, är förhållandena olika i skilda delar av landet.

Den för mindre bemedlade makar mest tillfredsställande lösningen har man ernått i de län där landstinget med vederbörande avdelning av advokatsamfundet träffat avtal om utomprocessuell rättshjälp enligt det s. k. jämtlandssystemet. Såvitt styrelsen har sig bekant har man i samtliga dessa landstingsområden utformat rättshjälpsavtalen i enlighet med det förslag till normalavtal, varom den 1 juli 1960 överenskommelse träffats mellan Svenska landstingsförbundet och advokatsamfundet (avtalet intaget i Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund 1960 sid. 256—259). Enligt punkt 3.c. i detta avtal kan en mindre bemedlad person erhålla biträde av advokat i alla rättsliga angelägenheter (med undantag för vissa angivna fall), sålunda bl. a. i bodelningsärenden. Men inte nog därmed. Enligt uttrycklig bestämmelse under 4:o) i nämnda punkt är avtalet tillämpligt jämväl å den som av rätten förordnats att förrätta bodelning och, i anslutning därtill, bo-uppteckning. Även den till bodelningsförrättare sålunda förordnade advokaten är alltså berättigad till ersättning av landstinget för sitt arbete i enlighet med vad avtalet därom närmare stadgar.

Om den inom ett flertal landstingsområden sålunda tillämpade ordningen vore genomförd i hela landet, skulle den i motionerna behandlade frågan tydligen inte erbjuda något större problem, om man nu bortser från den alltid diskutabla frågan, var gränsen skall dras kring den kategori av medborgare som bör erhålla rättshjälp på det allmännas bekostnad (inkomstgräns, förmögenhetsgräns).

I de delar av landet där jämtlandssystemet inte införts är förhållandena däremot långt ifrån tillfredsställande. En av rätten förordnad bodelningsförrättare har där över huvud taget ingen möjlighet att få ersättning av allmänna medel utan måste fordra arvode av makarna. Ej sällan känner

han sig av hänsyn till makarnas svaga betalningsförmåga mer eller mindre nödsakad att nöja sig med ett arvode, som inte utgör skäligen ersättning för arbetet, och ändå kan förhållandena vara sådana att utgiften blir mycket betungande eller rentav oöverkomlig för makarna. När det gäller möjligheten för make att få juridiskt biträde vid bodelningen, kan den ena maken få sådant biträde av rättshjälpsanstalt i de orter där sådan finnes. Har anstalten åtagit sig att biträda den ena maken, är emellertid den andra därmed utestängd från möjligheten att erhålla hjälp av anstalten. Anlitar han privatpraktiserande advokat, får han betala denne själv. I det sammanhanget bör dock nämnas att man på ett par håll från det allmännas sida tagit det berömvärda initiativet att man — vid sidan av rättshjälpsanstalten — anordnat utomprocessuell rättshjälp enligt jämtlandssystemet, detta just med hänsyn till de parter som inte kan få hjälp av anstalten därför att denna redan åtagit sig motpartens sak. På de flesta håll, exempelvis i Stockholm, saknas emellertid en sådan anordning.

Av det sagda framgår att — i allt fall i stora delar av landet — nuvarande förhållanden är långt ifrån tillfredsställande. Allmän enighet torde råda om att det är en plikt för det allmänna att sörja för rättshjälp åt mindre bemedlade medborgare. Det framstår då såsom inkonsekvent och föga humant att i den utsträckning som nu sker låta de mindre bemedlade själva bekosta en för dem så betydelsefull sak som bodelning i anledning av hemskillnad och äktenskapsskillnad.

Det förslag som motionärerna framlägger i syfte att få till stånd en bättre ordning innebär en radikal ändring av svensk rätts reglering av bodelningsinstitutet. Det innebär nämligen att bodelningarna i stor utsträckning skulle förrättas av en offentlig myndighet, domstolen.

Till stöd för detta förslag kan givetvis anföras att den föreslagna ordningen skulle för mindre bemedlade makar innebära en betydelsefull lättnad i kostnadshänseende. Arvodet till särskilt förordnad bodelningsförrättare skulle bortfalla, och eftersom lagen om fri rättegång skulle bli tillämplig på förfarandet vid rätten, skulle frågan om biträdeshjälp för hela landets vidkommande få en tillfredsställande lösning.

Mot förslaget kan å andra sidan resas invändningar, som enligt styrelsens uppfattning är av så avgörande betydelse att styrelsen inte kan tillstyrka den föreslagna lösningen.

Enligt hävdvunnen svensk rättsuppfattning betraktas bodelning — liksom arvskifte — såsom en angelägenhet av beskaffenhet att i första hand bära ordnas genom avtal mellan parterna. Vi har i detta avseende en annan grundsyn än den som råder i Danmark och Norge (både lagberedningens år 1918 framlagda förslag till revision av giftermålsbalken och beredningens förslag till lag om boutredning och arvskifte, SOU 1932: 16, belyser olikheterna i rättsuppfattningen i hithörande frågor). Vår huvudregel är sålunda att bodelning vid skilsmässa förrättas av makarna, liksom arvskifte förrättas av arvingar och universella testamentstagare. När man hos oss införde möjligheten att förordna bodelningsförrättare och skiftesman, tog man avstånd från tanken att anförtro dessa angelägenheter åt offentlig myndighet. Om bodelningsförrättare — liksom om skiftesman — gäller att han i första hand skall lämna parterna det biträde som finnes erforderligt. Han skall enligt motiven göra sitt bästa att åstadkomma enighet mellan parterna. Han bör hjälpa dem med råd och dåd, söka utjämna meningsskiljaktigheter och åstadkomma ett rättvist och praktiskt tillfredsställande resultat (betänkandet SOU 1932: 16 sid. 524). Först i sista hand, om enighet ej står att vinna,

skall bodelningsförrättaren — resp. skiftesmannen — själv besluta om delningen.

Det torde vara allmänt erkänt att, bortsett från de i det föregående berörda olägenheterna i kostnadshänseende, ordningen med förordnande av bodelningsförrättare — resp. skiftesman — fungerat och fungerar utomordentligt väl, när uppdraget anförtrots en person med erforderliga kvalifikationer. I mycket stor utsträckning lyckas bodelningsförrättarna, ofta efter ett segslitet förhandlande och kompromissande, förmå makarna att slutligen enas, varigenom många tidsödande och för parterna uppslitande och kostsamma rättegångar undviks. Och i de fall där bodelningsförrättaren själv nödgas besluta om delningen är det inte ofta som klandertalan väcks. Då det är svårt att se att det skulle vara möjligt att i giftermålsbalken ha olika regler om sättet för bodelning allt efter som makarna befinner sig i olika inkomst- eller förmögenhetsläge, skulle ett genomförande av motionärernas förslag innebära att man över hela linjen skulle slopa en ordning, som i praktiken visat sig vara av så obestridligt värde.

Den försämring av rättsvården som detta skulle innebära skulle enligt styrelsens uppfattning inte ens tillnärmelsevis komma att uppvägas av insatser från domstolarnas sida. En domstol är — med hänsyn till domarutbildningen, domstolsorganisationen och domstolsförfarandet — föga lämpad för handhavande av de uppgifter som nu åligger bodelningsförrättare. Man måste komma ihåg att här ej sällan är fråga om ett ställningstagande till mängder av svårlösta värderingsfrågor, och ofta fordras ett oändligt tålmod och stor vana vid förlikningsförhandlingar för att genom »lirkande» med parterna samt råd och upplysningar till dem söka om möjligt åstadkomma enighet. Av synnerlig vikt är också att beakta att en domstol, om tilltron till dess objektivitet skall bevaras, helt enkelt inte kan ge sig in i långa diskussioner med parterna och föreslå eller söka förmå dem att rubba sina positioner och acceptera en annan lösning än de påyrkat. Domstolen kan inte förfara så utan att därmed ge uttryck för en förhandsinställning till frågor, som den sedermera har att avgöra genom dom, om parterna inte kan enas. I varje fall kommer sådana ingripanden från domstolens sida att av parterna uppfattas på detta sätt.

Då ett genomförande av motionärernas förslag enligt styrelsens uppfattning sålunda skulle innebära en betydande försämring av rättsvården på det område varom här är fråga, måste styrelsen bestämt avstyrka motionerna.

Problemet bör enligt styrelsens mening helt betraktas och behandlas såsom ett rättshjälpsproblem, som bör lösas utan ändring av reglerna om bodelning. Härvidlag är olika vägar tänkbara, t. ex. ett utbyggande av den utomprocessuella rättshjälpen, en utvidgning av tillämpningsområdet för lagen om fri rättegång eller en särskild lagstiftning. Utan närmare utredning synes det svårt att ta ställning till frågan vilken lösning som kan anses vara den bästa. Att den inte bör bestå i bodelningsärendenas förvandling till domstolsärenden eller rättegångsmål är emellertid enligt styrelsens uppfattning höjt över varje tvivel.

Stockholms stads rättshjälpsanstalt anför följande.

Rättshjälpsanstalten instämmer i vad motionärerna anfört rörande svårigheterna för mindre bemedlade personer att få bodelning till stånd. Dessa svårigheter har visserligen förelegat alltsedan giftermålsbalkens tillkomst

men under senare år har de accentuerats. Rättshjälpsanstalten instämmer därför även i vad motionärerna anfört rörande önskvärdheten av att en ändring kommer till stånd. Det förslag till ny giftermålsbalk, som framlagts och som nu är föremål för bearbetning inom justitiedepartementet, innefattar ingen ändring som löser dessa problem. Till belysning av önskvärdheten av en ändring kan framhållas följande. Enligt lagen den 15 maj 1959 med särskilda bestämmelser om makars gemensamma bostad skall det — om godvillig överenskommelse ej kan komma till stånd — vid bodelningen bestämmas vilken av makarna, som skall behålla bostaden varvid den enes eller andres större behov av bostaden skall vara avgörande. Även om det är uppenbart att exempelvis hustrun såsom vårdnadshavare om barnen har det största behovet av bostaden, visar det sig ofta vara omöjligt att förhandlingsvägen förmå mannen såsom innehavare av hyresrätten eller bostadsrätten att medverka till att denna rätt överföres på hustrun. Även om hustrun enligt hem- eller äktenskapsskillnadsdomen till försäkrats rätt att sitta kvar i boet tills bodelning sker, kan hon likväl ha ett allvarligt intresse av att få en självständig rätt till bostaden, exempelvis för byte till billigare eller lämpligare belägen bostad. Ett tvångsskifte blir följaktligen allt oftare nödvändigt för att bostadsfrågan skall bli definitivt ordnad. Då ett tvångsskifte är förenat med kostnader bland annat för skiftesmannens arvode kommer den, som är mindre bemedlad och som måste söka få ett tvångsskifte till stånd i en svår situation. Kostnaderna för ett tvångsskifte av relativt enkelt slag uppgår såsom motionärerna anfört till omkring 500 kronor. Då skiftesmannen som regel fordrar deposition till säkerhet för kostnadsbeloppet medför detta att den, som har intresse av att bodelningen kommer till stånd, blir tvungen att anskaffa hela beloppet även om halva kostnaden slutgiltigt skall falla på den andre maken. Den i bodelningshandlingen sedermera fastslagna rätten till ersättning för halva skiftesmannakostnaden blir många gånger illusorisk och hela kostnaden kommer sålunda de facto att få bäras av den, som har intresse av att bodelning sker.

Rättshjälpsanstalten delar motionärernas uppfattning att ett bodelningsförfarande inför skiftesrätt skulle kunna innebära en lösning av berörda problem.

Såvitt rättshjälpsanstalten kan bedöma måste inrättande av skiftesrätter medföra en ändring av underrätternas organisation. För den händelse en ändring av domstolsorganisationen icke skulle anses önskvärd skulle måhända problemet kunna lösas på annat sätt. En lösning vore om domstolen vid ansökan eller yrkande om skiftesmannaförordnande — efter prövning av sökandens ekonomiska förhållanden med ledning av en uppgift för erhållande av fri rättegång och efter prövning av angelägenhetsgraden — kunde förordna att skiftesmannen skulle äga rätt till ersättning av allmänna medel. Efter verkställt skifte skulle domstolen med ledning av skiftesmannens redogörelse för nedlagt arbete och sedan makarna beretts tillfälle att yttra sig över denna redogörelse, fastställa arvodet och härvid även bestämman om parts eller båda parternas eventuella återbetalningsskyldighet för hela eller viss del av denna ersättning. Genom ett sådant förfarande skulle man även vinna att för skiftesmannauppgiften mera kvalificerade personer åtog sig dylika uppgifter.

Såvitt rättshjälpsanstalten kunnat finna skulle denna reform kunna genomföras genom ändring endast i lagen om fri rättegång. Gentemot detta förslag skulle man möjligen kunna invända att domstolen här hade att

pröva ersättning för ett arbete, som låg helt utanför domstolens kontroll, men mot denna invändning kan framhållas att domstolarnas prövning av biträdesersättning i mål där fri rättegång beviljats eller av arvode åt offentlig försvarare även omfattar ersättning för arbete utanför domstolen.

För fullständighetens skull vill rättshjälpsanstalten slutligen framhålla att rättshjälpsanstalterna icke kan åta sig förordnande att verkställa tvångsskifte där part är mindre bemedlad, då ju rättshjälpsanstalterna som regel redan biträtt eller biträder den mindre bemedlade parten i en dylik tvist.

Utskottet

Enligt gällande rätt skall vid bodelning en skriftlig handling upprättas och underskrivas av makarna med vittnen. Om makarna inte kan enas om hur bodelningen skall genomföras, kan vardera maken begära hos rätten att skiftesman förordnas. Skiftesmannen skall själv bestämma om bodelningen, om enighet inte kan uppnås mellan makarna. Han skall upprätta en handling över bodelningen och denna skall ofördröjligen delges makarna. Make som är missnöjd med den av skiftesmannen verkställda bodelningen kan klandra den genom att väcka talan mot andra maken inom tre månader efter delgivningen av bodelningshandlingen. Eljest vinner bodelningen laga kraft.

I förevarande motioner begäres översyn av förfarandet vid tvångsskifte i anledning av hemskillnad eller äktenskapsskillnad. Motionärerna anser det önskvärt att hos oss införes ett system liknande det dansk-norska så att vid oenighet mellan makarna tvångsskifte skall göras av domstol, s. k. skiftesrätt, i stället för av skiftesman. Mindre bemedlade bör därvid beredas möjlighet att erhålla fri rättegång med biträde. Enligt motionärerna skulle det härigenom bli sörjt för att bodelningsförfarandet kommer att handläggas av juridiskt kompetent person samtidigt som mindre bemedlades rätt tillgodoses.

Skillnaden i förevarande hänseende mellan dansk och norsk rätt å ena sidan och svensk rätt å andra sidan var föremål för uppmärksamhet redan under det nordiska samarbete som föregick tillkomsten av giftermålsbalken och även under förarbetena till 1933 års lag om boutredning och arvskifte. Av olika anledningar har man emellertid ställt sig avvisande till tanken att även i vårt land överföra bodelningsförfarandet till domstolarna.

Såvitt framgår av remissyttrandena över förevarande motioner har förfarandet inför skiftesman hittills uppfyllt kraven på rättssäkerhet. Härpå tyder det förhållandet att det synes vara sällan som en make begagnar sig av möjligheten att inför domstol klandra av skiftesman verkställd bodelning. Det nuvarande systemet torde dessutom ge större utrymme för uppgörelser mellan makarna än ett domstolsförfarande kan erbjuda. Härtill kommer att det på grund av sin informella karaktär medger en smidig och snabb

handläggning av uppkommande frågor. Mot motionärernas förslag att låta domstolar ombesörja bodelning talar också att det inte låter sig förenas med strävandena att i görligaste mån hejda den sedan många år fortgående ökningen av domstolarnas arbetsbelastning. På grund av de angivna omständigheterna är utskottet icke berett att tillstyrka att en övergång till systemet med skiftesrätter överväges.

Som framhållits under remissbehandlingen skulle motionernas syfte i viss mån kunna tillgodoses genom en vidgning av möjligheterna för mindre bemedlade att erhålla fri rättshjälp vid bodelning. Utskottet anser att olägenheter utan tvivel föreligger i vissa avseenden; bl. a. är det otillfredsställande att ersättningsmöjligheterna växlar i olika delar av landet. Åtgärder på området måste dock såvitt nu kan bedömas ses i det större sammanhang som hela rättshjälpsfrågan utgör. Denna fråga ligger emellertid utom ramen för förevarande motioner.

På grund av det anförda får utskottet hemställa,
att förevarande motioner, I:400 och II:499, icke måtte
föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 2 april 1968

På första lagutskottets vägnar:

ERIK SVEDBERG

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herr Erik Svedberg (s), fröken Mattson (s), herrar Hjorth (s), Ernulf (fp), Svanström (cp), Schött (h), fru Lilly Ohlsson (s) och herr Lidgard (h)*;

från andra kammaren: fru Gärde Widemar (fp)*, herr Ekström i Björkvik (s)*, fru Löfqvist (s), herrar Martinsson (s)*, Jönsson i Malmö (s), Fridolfsson i Stockholm (h), Sjöholm (fp) och Johansson i Växjö (cp).

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av fröken *Mattson* (s).